

הרב דב פֶּר אליעזרוב זצ"ל ותפקידו כרב מחנה המעצר בלטרון

הרב דב פֶּר אליעזרוב זצ"ל נחשב מגדולי פוסקי ירושלים בדורנו. הוא נולד בחברון בשנת תרס"ח. למשפחה חבדי"ת מצאצאי הרבנית מנוחה רחל סלונים, ובעצירתו למד והתחנך אצל סבו, הרב שלמה יהודה לייב אליעזרוב, רב היישוב היהודי בחברון ומחבר הספר "שאלת שלמה". בהמשך עברה המשפחה לירושלים, והרב למד בתלמוד תורה¹ ואח"כ בישיבת 'עץ חיים', ובהמשך נסמך להוראה על ידי רבי איסר זלמן מלצר, מרן הרב קוק והגרש"א פולנסקי - הרב מטעפליק, אצלו שימש רבות בהוראה. סביב שנת ת"ש החל למסור שיעורים ולפרסם מאמרי הלכה, בין היתר בכתב העת "כרם ציון" שעסק במצוות התלויות בארץ. לאחר מכן שימש כר"מ בישיבת תורת אמת, וכראש ישיבת ראדזין בירושלים. במלחמת השחרור נהרס ביתו בשכונת מאה שערים בהפגזות, והוא עבר יחד עם משפחתו לשכונת קטמון המשוחררת בה שהו באותה עת פליטי העיר העתיקה, והם קיבלו אותו כרבם. מאז ועד לפטירתו שימש כרב השכונה. במקביל שימש כראש הכולל בישיבת כרם ביבנה², והיה חבר בבית דין רבני חב"ד. נפטר לפני עשרים שנה, ב"ח מנחם אב תשנ"ז, ונטמן בהר המנוחות בירושלים³.

ניתן לומר על הרב אליעזרוב שמרוב ענוותנותו לא נודע שמו כפי הראוי לו. הוא היה מתמיד גדול ובקיא בכל חדרי תורה, שימש כרב שכונה גדולה במשך עשרות שנים וטיפל במסירות בענייני אנשי קהילתו הגדולה, חידושי החשובים נדפסו בקבצים תורניים במשך כיוכל שנים וספריו בהלכה נמנים על השורה הראשונה. הוא עסק הרבה בצרכי הכלל ואף הקים קופת חסד גדולה ופעילה בשם 'קופת עזר גונן'

1 ידיו מאותם ימים היה הרב שלמה זלמן אויערבך שלמד עמו באותה כיתה.

2 כתב לי תלמידו הרב מרדכי גרינברג, ראש ישיבת כרם ביבנה, בשמו, ששנות ההוראה ב'כולל' של ישיבת כרם ביבנה היו מהחשובות בחייו. הוא היה ראש הכולל הראשון בכרם ביבנה, ובעצם עיצב את צורת לימוד ההלכה הנהוגה כיום בכוללים בישיבות ההסדר וגם בישיבות אחרות. הייתה זו הקרבה שבילו לנסוע כל שבוע מירושלים ליבנה וללון בה כמה ימים, וכך במשך שנים רבות. ובכלל, לא היה זה פשוט לרב 'ירושלמי' להתחבר לבני הכיפות הסרוגות, כך שלהצלחה שלו היה תפקיד היסטורי בעולם התורה בארץ.

3 על פניו נפטרו בנו רבי שמואל מחבר ספר 'דבר שמואל' על מסכת פסחים, חתנו הרב שניאור זלמן הופמן, וגם נכד אחד (רבים מהפרטים בהקדמה זו נלקטו מויקיפדיה).

לעזרה לתושבי שכונתנו, אם כי את עיקר תפקידו ראה בפסיקת הלכה לשומעי לקחו⁴. ברצוננו להתמקד בפרק אחד בחייו אותו ראה הוא כמשמעותי ומרכזי - רבנותו במחנה המעצר בלטרון בשנים שקדמו להקמת המדינה⁵. המרכזיות שראה בתקופה זו ניכר בכתביו (כדלהלן) והייתה ידועה לבני משפחתו ולסובבים אותו, והיא עולה גם מבקשתו לכתוב על מצבתו 'רב מבקר במחנה לטרון'. גם שם ספר השו"ת שלו, 'שאלו ציון', שנקבע בכרך הראשון העוסק בתקופת לטרון אך נשאר גם בכרכים הבאים, מכיל בתוכו כפל משמעות: שאלות ותשובות מאיש ציון בענייני ציון - וגם הד מדברי רבי יהודה הלוי "ציון הלוא תשאלו לשלום אסירך"⁷...

בפתיחת הספר משתף אותנו הרב אליעזרוב בדברים מרגשים:
 "ברוך שהחיני וזיכני לשלם את אשר נדרתי בימי חוליי. הרופאים אמרו נואש

4 ראה מ"ש עליו נכדו הרב פרנקל ב'שנה בשנה' תשנ"ט עמ' 555 ואילך. גם הרב אהרן ליכטנשטיין זצ"ל שעלה לארץ בשנת תשל"א וגר בקטמון היה מתייחס אליו כאל 'מרא דאתרא' של השכונה, ומתייעץ עמו בספיקותיו בהלכה. מעניין לציין את מה שמצאתי בחוברת כתלנו [ז 212]. בה מובא מכתב של תלמיד ישיבת הכותל שנלחם במלחמת יו"ה, המשקף כיצד נתפסה דמותו של הרב אליעזרוב בעיני הרואים אותו באופן חד פעמי: "אני יושב בבית כנסת ושומע שיעור. היום מתקיים יום עיון ע"י הרבנות הצבאית של פיקוד צפון. נמצאים באולם כמאה איש... גם הרב אליעזרוב בין הבאים. קשה לתאר את ההרגשה ברגעי התעלות אלו, כשקרן אור מפיצה אורה בחשכת עולמנו המצומצם, לחזות בגדולי תורה אלו כראות פני אלוקים... לראות את הרב הקשיש שכיתת רגליו מקצווי ארץ לבקרנו זו חוויה בפני עצמה הגורמת להתרגשות. הופעתו חימלה. חברים שלא הכירו אותו שאלו בסקרנות בלתי רגילה מי זה, אליהו הנביא? לשמוע את דבריו ולראות את התלהבותו היה ממש סוחף".

5 מחנה המעצר בלטרון הוקם לא רחוק מצומת לטרון שבעמק אילון על ידי שלטונות המנדט הבריטי בתחילת מלחמת העולם השנייה, ושימש לכליאת שבויי מלחמה גרמניים ואיטלקים. כעבור זמן קצר הורחב המחנה וכלל ארבעה אזורים: לנתיני אויב, לחשודים בקשר עם האויב, לערבים חברי הכנופיות, ולעצורי המחתרות היהודיות. עם עזיבת הבריטים המחנה ננטש, והוא נהרס בקרבות הקשים שהתנהלו במקום במלחמת העצמאות, ושטחו מעובד עתה ע"י ישובי הסביבה. פילבוקס בודד, שהיה אחת מעמדות השמירה של המחנה, נותר עד היום מדרום לצומת לטרון (לכיוון קיבוץ נחשון), כשריד אחרון למחנה זה.

6 הרב גרינברג שליט"א הוסיף וכתב: "אכן הוא ראה את שליחותו בלטרון כגולת הכותרת של חייו. פעם קרא לי ואמר לי בזה הלשון: ר' מוטי, אתה הרי כמו הבן שלי. אבקש ממך, שאתה תדאג שלאחר מאה ועשרים יהיה כתוב על המצבה רק דבר זה, שהיית רבם של האסירים בלטרון".

7 עדות לפעולתו במחנה מצאנו למשל בספר "מאתיים חמישים ואחד" [מאת 'וינצקי, ת"א 1950]: "ששת ימי המעשה ללא מעשה היו מסתיימים ביום השבת, שהיה צופן בו משהו חדש - ביקור הרב אליעזרוב. הרב, יהודי טוב לב וצנוע, היה מעביר בחשאי דרישות שלום מהמשפחות". ד"ר טל משגב, מחבר הספר "ימי לטרון", סיפר שאף מספר בריטים ששירתו בלטרון, עימם שוחח אודות המחנה כשישים שנה אחרי אותה תקופה, זכרו את הרב ואת אישיותו המרשימה.

לחיי. באותם הימים האימים מששתי את כל כלי, ולא מצאתי בי אלא זכות אותה עבודת הקודש אשר עבדתי בשעתו, באמונה ובמסירות, למען אחינו היקרים שהיו עצורים במחנה לטרון⁸.”

שוורת קצרות אלו, דורשות שימת לב. שאלה עתיקה היא, האם אדם גדול אינו מודע למעלותיו, או שהוא מודע להן אך אינו חושב שמגיע לו בגללן כבוד? בשעת קושי וחשבון נפש נראה שהרב אליעזרוב מתעלם מכל עשייתו הגדולה בתורה ועבודה וגמ"ח, אך משליחותו בלטרון אינו מתעלם. הרבנות בלטרון הייתה בעיני הרב אליעזרוב דבר שאינו מובן מאליו, והוא הבין שזכות זו עומדת לו.

אין ספק שהייתה לרב אליעזרוב גם 'זכות אבות'. בראיון שנערך עימו⁹ נכתב: "כך ירצה לא לדבר בעצמו ובפעולותיו הברוכות... כל מה שהוא מוכן לומר על עצמו הוא כי 'אם יש בי משהו הרי זה ירושה מסבי הרב שלמה יהודה ליב אליעזרוב שהיה רבה של חברון ורבה של סמרקנד בבוכרה'. ובהקדמה לספרו דובר מציון נכתב: "מה גורם לאברך צעיר לעזוב את ביתו מדי שבת ומשם להגיע בדרך תחתית לבין כותלי בית כלא. אין זאת אלא משום מסורת שהייתה לו מזקנו, שנדד בארצות רחוקות

8 הרב משה וקסלר מספר [אתר ישיבות בנ"ע]: זכורני שבהיותי אברך בישיבת ההסדר כרם ביבנה שמעתי סיפור מדהים מראש הכולל שלנו, הרב דב אליעזרוב זצ"ל, ששמע מפיו רבו, על אחד מרבותיו שנגלה אליו רבו בחלום לאחר פטירתו, והנה הוא רואה את רבו עטור מעיל זהב, כתר זהב על ראשו ולבוש בגדי שש וארגמן, אולם רואהו שהוא יחף ללא מנעלים. כששאל את רבו מדוע הוא ללא נעליים, השיב לו - באתי לעולם האמת וקיבלתי שכר רב על כך שלמדתי ולימדתי תורה ולכך זכיתי בבגדי מלכות, אבל היות ואף פעם לא הלכתי וכייתי רגלי אל עם ישראל לדאוג לצורכיהם הפיזיים והרוחניים, לכן לא זכיתי לנעליים". ונאים הדברים למי שאמרם, שהוא בוודאי בעולם העליון נועל נעליים של זהב...

9 יעויין לדוגמה בדברי הנצי"ב בהעמק דבר במדבר יב, ג: "משמעות 'עניו' הוא שאינו חושש לכבודו וצערו, ולא משום שהוא שפל בעצמו שאינו ראוי לזה הצער והעדר הכבוד - אלא משמעות 'עניו' שהוא מתנהג בלי חשש על כבודו", והוא מעמיד את דבריו כנגד דברי הרמח"ל במסילת ישרים שכתב שעניו הוא שפל בך. והרב חרל"פ [בית זבול ג, יז] כתב: מי שבקי ויודע בחכמת הנפש ורזי כוחותיה יודע שאין החזקת צדיק (ע"י הבריות) סותרת להרגשת האפסיות של ענוות אמת. ויעויין עוד בשו"ת אבני נזר חלק חושן משפט סימן צה. על ענוותו של הרב סיפר ר' שבתאי זכריה [אתר מספרי סיפורים] שפעם התבקש הרב לפסוק בדין תורה בסכסוך בין שני אנשים, ואחד הצדדים התחפץ אל הרב והשתמש בביטויים קשים. אחד הנוכחים שאל את הרב מדוע הבלגי, והרי ת"ח צריך שתהיה בו שמינית שבשמינית גאוה. ענה לא הרב: אני בנעוריי למדתי בת"ת עץ חיים, לימדונו חומש, משניות וגמרא, אבל חשבון לא למדתי, ולפיכך אינני יודע כמה זה שמינית שבשמינית... [אגב, בספר מלואים לאפוד עה"ת מובא בשם הרב שר' זכריה בן אבקולס לא מוזכר כמעט בש"ס, למעט שבת קמג, א, כי אף פעם לא פצה פיו בין החכמים, מרוב ענוה, ולכן כאשר פעם אחת פצה את פיו מיד נהגו כדבריו].

10 בשערך - בטאון המועצה הדתית בירושלים, א, עמ' 25.

בשליחות דרבנן כדי לחזק את נדחי ישראל. רבים מבני בוכרה שהצליחו לשמר את גחלת היהדות חבים זאת לר' שלמה לייב". אף שהיסודות ניטעו בו מזקנו, ראה הרב, ברגע של חשבון נפש כן, את התפקיד בלטרון כקשה ולא מובן מאליו, וכזכות הגדולה של חייו.

על הקשיים שהיו לו סביב תפקיד זה אנו למדים מדברי הרב בהקדמתו לספר¹¹. הוא מספר שכאשר הרבנים הראשיים חיפשו מועמדים - אף אחד לא הסכים לקבל על עצמו את התפקיד¹². "כל אברך עשה לעצמו חשבון פשוט: א. אין איש שש להיות מבודד בבית סוהר ללא קשר עם הבריות, חוץ משעות התפילה, שגם אז הוא נתון לפיקוח חמור של המשטרה המקומית, מעין מאסר בתוך מאסר. ב. להיות מרוחק מבני המשפחה. ג. להיות תמיד איש ריב לבולשת האנגלית וחשוד בעיניה, שתהא עוקבת אחריו על כל צעד ושעל, כדי לבדוק אם אינו מקורב אצל ארגוני המחתרת או אצל משפחות העצורים, כדי לעזור ללוחמים שבמאסר ולעודדם... והשליח עלול בנקל ליפול בפח ולגרום צרות וסבל לעצמו ולבני ביתו". אולם הוא לא חשש, ולמעשה הוא מעיד על עצמו ש"מעולם לא חזרתי ריקם מנסיעה למחנה, תמיד יצאתי עם מטען גדול, שהכיל דרישות שלום, שאלות וידיעות חיוניות בעיני המעצר, בקשר לעורכי דין ותיאום פעולה, במאמצים לשחרור ועוד ועוד, ומיותר לציין שכל המטען הזה חלילה היה לרושמו על פתקים ולו גם ברמז כלשהו, כי אילו נתפסתי חלילה בדבר כזה היה סופי מעצר או אף גירוש לאפריקה". וחיבתו של שירות זה הייתה רבה, כי "כשמדובר בעציר שהיה עליו לעמוד למשפט, הרי שירות זה לא אחת היה בו כדי להכריע למענו לחיים או למוות. לא נרתעתי, והשתדלתי לעשות כל מה שהיה ביכולתי, ואפילו למעלה מזה, שכן היה פה עניין של הצלת נפשות ממש... כל

11 הקדמה זו שאורכה כשבעים עמודים, דורשת התייחסות מיוחדת. ככלל, לא בכל יום אנו מוצאים אדם בקנה מידה כזה הרואה לנכון להשקיע מזמנו וכוחותיו לתאר את קורות החיים שלו ושל מקומו, ועל כן יש כאן הזדמנות ואפשרות 'לשמש תלמיד חכם' במובן זה שאפשר לראות בדבריו את שיחות החולין שלו, כביכול, ולחוש כיצד אף "עלהו - לא יבול", ועד כמה יש משקל סגולי משמעותי לתיאור העובדות כאשר הן נכתבות בידי אדם גדול.

12 כיצד "נוצר" התפקיד? בתחילת דבריו [עמוד 1] מספר הרב ש"כאשר ארכו ימיהם של העצורים במחנה מבודד זה, ביקש הראשול"צ הרב עוזיאל... רשות לבקר את העצורים, אך בהגיעו אל המחנה לא הורשה להיכנס לתוכו". הוא התלונן על כך בפני הבריטים, וכדי לפייסו נענו לבקשתו לשלוח לשם רב כל שבת. בספר 'בכבלים' [ת"א תשל"ג עמוד 190] מספר יעקב אורנשטיין שהיה עצור בלטרון את הרקע לביקור הרב הראשי. הוא מספר על ביקור של נציג של ארגון מחו"ל במחנה שהתפרסם ב"שוב" וב"מוסדות התחילו להרהר שמא נהגו כל השנים שלא כהלכה כלפינו. המחנה שבתודעת הרבים, להוציא משפחות העצורים, כמעט ולא היה קיים, נעשה לפתע מרכז להתעניינות. באו לביקור הרבנים הראשיים והועד הלאומי. הרבנות הראשית מינתה למעננו רב שהיה בא אליו בכל ערב שבת, וחוזר לירושלים ביום ראשון בבוקר"...

מה שביקשו ממני לעשות למענם לא הייתה כל מניעה מצדי למלא את משאלתם". הרב מספר על קצין בריטי שחרף וגידף אותו והיצר לו מאוד, גם מול דברים כאלו היה צריך לעמוד. אולם סופו היה מר: למרות שהפיקוד העליון הבריטי טיפל באותו קצין, "יד ההשגחה העליונה לא הסתפקה בכך" והוא "יצא להתרחץ בים ולא שב עוד"¹³...

פן אחר של קושי, עולה מתוך דבריו הבאים: "עד כמה שיכולתי נכנסתי בפרצות דחוקות, למשל בעניין חימום התבשילין בשבת שיעשה ע"י גוי, אע"פ שהרב הראשי הגרי"א הרצוג לא נחה דעתו בזה, ולדעתו אין לתת היתר לדבר כזה מטעם הרבנות, אבל אם העצורים ירצו, יוכלו להגיש בעצמם דרישה למפקד המחנה, שיעמיד להם גוי לעבודת שבת זו. ועל אף שמלעזים עלי בחוץ שכביכול מתיר אני איסורים חלילה, סודר העניין ע"י גוי, כי יש בזה לקיים מה שנאמר אל תדון את האדם עד שתגיע למקומו, שכן מקום זה שונה הוא לחלוטין מכל מקום אחר בחוץ. ברור, שהדברים מבוססים על יסודות איתנים, ואעפ"כ לא קל היה להוכיח כי לא מדובר כאן בסטיה ח"ו מההלכה, בקוצו של יוד"¹⁴.

ממשיך הרב וכותב בהקדמתו: "קבלתי אז עלי לאמר - אם יהיה ה' עמדי... אוציא לאור את הכתבים שנתקבצו אצלי מאותם הימים, הן בנוגע לשאלות ההלכה והן בתיאור חיי המחנה וההרפתקאות שעברו על מחנה זה ועל". ומה הטעם בכך? "למען ישמש לזיכרון ועדות לדורות, כי אף שהיו האנשים נתונים ביד אויביהם בתנאים קשים של מעצר ומצוק, עוד רד ישראל עם א-ל ונשארו האנשים נאמנים לד' ולתורתו לדקדק במצווה קלה כבחמורה". והוא מוסיף משפט מפליא: "סבורני כי הדברים האמורים יש בהם די התנצלות על הופעת הספר"¹⁵. מעניין שגם הרב

13 כתב ר' שבת זכריה: "בחודש נובמבר שנת 1944 - בזמנים הקשים בתקופת הבריטים - נעצרנו אני ואחי המנוח ראובן ז"ל ע"י השלטונות, כחשודים בהשתייכות לאחת המחנות. הובאנו תחילה למשטרת הקיסלה בעיר העתיקה, ולאחר יום יומיים הועברנו למחנה המעצר של הבריטים בלטרון. במחנה היו אז כמה מאות צעירים. ישנו בצריפים, ובלינו את ימינו בשטח הפתוח. לקראת אחת השבתות הגיע ללטרון רב מירושלים, שאמור היה לשהות איתנו במשך השבת. התפלאתי אז כיצד יהודי דתי עוזב את משפחתו בבית - לכל השבת - ושוהה עם הצעירים כל השבת. ראיתי לפני, אברך ירושלמי נחמד, עטור זקנקן שחור - בשנות השלושים לחייו, ומבטו היה נעים וטוב. היה זה הרב דב בר אליעזרוב" [אתר מספרי סיפורים].

14 שו"ת שאלי ציון ח"א עמ' 41, עיי"ש בסימנים הראשונים.

15 הקשר העמוק לעצירים, והרצון לעשות למענם להעלותם על נס, בא לידי ביטוי גם בכך שכאשר לימים הוציא לאור את הספר שאלי ציון ויתר על הרווחים, והקדישם להנצחת אותם בחורים שבאו בשערי מחנה לטרון ולא יצאו ממנו לחופשי, אלא הוגלו ליבשת אפריקה ושם נספו, בבית הכנסת בו התפלל בקטמון [שנה בשנה תשנ"ט]. ובספר כתב דברים מרגשים: "על הקורות את בחורינו בקניה ואריתראה לא ארחיב את הדיבור, כי מאורעות אלה כבר נתפרסמו בספרי זכרונות ותיאורים. אך ברצוני למלא חובתי כלפי היקרים שמתו ונהרגו שם". נשים לב לביטוי המפליא:

הרצוג בהסכמתו לספר עומד על נקודה זו מנקודת מבטו, וכותב כי: "חיבה יתירה נודעת לספר שו"ת זה, שהוא גם עדות נצח שאחינו גיבורי הרוח אשר אהבתם לעמם ולמולדתם הביאם למאסר ולמעצר, ואשר שנים ארוכות של שבי ועינויים לא הכריעום, נשארנו נאמנים לה' ולתורתו, אף בהיותם נתונים בידי אויביהם"¹⁶.

וכך הוא כותב: "היו בין העצירים מדקדקים במצוות... והיו מקפידים לקיים הכל כדת וכדין... התעוררו בעיות רבות בהלכות שבת שהובאו לפני על ידי עצורים לומדי תורה חשובים... היו בהם שהיו משמיעים חידושי תורה בסגנון הישיבתי, על דרך חידושי ר' חיים הלוי וכדומה". דוגמא לקשר עמוק לתורה ולמצוות שהתגלו במחנה הייתה למשל בכך ש"אנו פטרנו את העצורים ממצוות המזוזה, והם בשום אופן לא רצו לקבל הלכה זו, והסבירו כי יש להם ההרגשה שהמזוזה שומרת עליהם". המו"מ בענין זה מופיע בספר [ח"ב סימנים ט-י] וניגע בו מעט כדי לטעום מעט מהוויית החיים שם, ולהביא בקצרה, דבר מתורתו של הרב, שהיא עיקר הספר, והיא הייתה עיקר חייו. האחרונים פסקו שבית האסורים פטור ממזוזה, או מכיון שאין זו דירת כבוד [בית הלל יו"ד סי' רפו סע' סד], או כיון שזו דירת עראי [ברכי יוסף שם]. לאחר שפסק הרב כך פנו אליו עצורים בטענה, שיש בה כדי לרגש אותנו כקוראים: "הנה בין העצורים אשר במחנה נמצאים כאלה אשר לא מזמין באו ממחנות בתקופת המלחמה, והעירוני לזה אשר הרבנים דשם במחנות סדרו להם מזוזה בצריפיהם"¹⁷, בכך רצו לשכנעו שיש לשים מזוזה גם בלטרון. אולם הרב לא קיבל את ההשוואה: "אמרת בזה דאין לדמות מחנות דידן להמחנות שלהם, משום דשם המחנות הרי זה כמו בתייהם ממש, מכיון שגורשו מנחלתם ולקחו מהם את כל אשר להם. נמצא דהמחנה דשם זהו הבית, משא"כ בנדון דידן, כל מי שנעצר הרי ביתו ורכושו נשאר לו אשר לו

'למלא חובתי כלפיהם'. ועל אחד מהם ראה לנכון להוסיף ברגש אבהי "ה' בשמים יודע כי ניתן היה להציל את חיי, אילו היה ניתן לו סעד רפואי תקין בבית חולים מסודר" [עמוד 45].

16 חשוב לציין, כאמור לעיל, כי עצם ההשקעה בכתבת קורות החיים במחנה, המופיעים בשבעים עמודי הראשונים של הספר, אינם דבר המובן מאליו, כאשר מדובר בתלמיד חכם כזה. השקעתו בכתובה זו מראה עד כמה הדברים חשובים עבורו, לפרטיהם. אנחנו היודעים ששיחת חולין של ת"ח צריכה לימוד, יכולים ללמוד מההקדמה לא רק על מסירותם של העצורים, אלא גם על אישיותו של כותב הדברים, ועוד כהנה וכהנה דברים העולים משיחת ה"חולין" הללו.

17 קשה להבין כיצד הייתה אפשרות מעשית כזו במחנות הריכוז. לדעת הרבנית אסתר פרבשטיין נראה שמדובר על תקופת השחרור, כאשר הניצולים התגוררו במחנות פליטים, ורבנים ששרתו בצבאות בעלות הברית נתנו להם תשמישי קדושה. מעניין לציין שבשו"ת ממעמקים [ח"א סימן יג] דן הרב אשרי בשאלה "אם יושבי חושך וצלמוות הגיטו מחוייבים במזוזה", ומסיק שפטורים, אבל "הקובעין מזוזה בפתחיהן בגיטו בלי ברכה מצווה גדולה הם עושים". גם שמעתי בשם הרב אשרי כי פעם אחת נשאל אם צריפי אושוויץ חייבים במצוות מזוזה, והרב לא רצה לפסוק כי הצריפים חייבים - כי אז הוא בעצם חורץ עליהם דין של דירת קבע, ה' ישמור.

ודעתנו עוד לחזור לביתנו, משום הכי אין דמיון לזה והחילוק רב ביניהם... האסירים רצו לקבוע מזוזה כעין סגולה לשמירה, גם אם הם פטורים מן הדין, והרב אליעזרוב דחה זאת ממספר סיבות: א. הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט. ב. יש חשש שהשוטרים הבריטים יסירו את המזוזות וינהגו בהם מנהג בזיון. ג. חידש הרב שאף שישנן מקורות לכך שהמזוזה מהווה סגולה לשמירה, זה דווקא במקרים "שיש דעה המחייבת אלא שרוב פוסקים חולקים על זה, אז העניין של שמירה מכריע לחיבה במזוזה. אבל בנדון דידן, שאין כאן אף סרך של חיוב, בזה נראה דכאן לא יועיל ענין של שמירה"¹⁸. והוא מוסיף דבר מעניין: "ואם כן רצונם להישמר מכל צרה - אזי יקבלו עליהם כשיצאו ממאסרם להיזהר במצווה זו בכל ענייני הידור, וזה יהיה מקובל לרצון לפני אדון כל כאילו עשאוה בכל הידורה, וכמו שאמרו חז"ל חישב לעשות מצווה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה"¹⁹, ומצאנו בתענית ח, ב שקבלת תענית עמדה לדניאל לזכות, אף שעדיין לא קיים את קבלתו²⁰.

הסימנים הראשונים בחלק השני של הספר מוקדשים לשאלה האם צריך לעשות

18 אגב, בחידושי הרשב"א חולין דף קלו עמוד א מצאנו ששמירה מהווה שיקול לדרוש דרשה בצורה מסוימת: "ביתך דרך ביאתך, וא"ת אמאי לא אמרינן ביתך למעוטי שותפות דנכרי כדאמרינן בכל הני דלעיל, נראה לי משום מזוזה חובת הדר היא ולשמירה עשויה, ואפילו דשותפות דנכרי ישראל הדר בה צריך שמירה". גם כאן אין השמירה עניין בפני עצמו, אלא סיבה לדרוש את הפסוק בצורה מסוימת.

19 הרב יעקב אריאל [באהלה של תורה ח"א סי' מה] דן בחיוב מזוזה במקלט, ונוגע גם בעניין השמירה כסיבה בפני עצמה למזוזה. הוא מזכיר את פסקו של הרב אליעזרוב בעניין, ומעלה סברה שאולי יש חילוק בין אסיר פוליטי לבין אסיר אחר, שכן אסיר פוליטי נמצא בעל כורחו בכלא אך אינו רואה בכך בזיון. עוד על מזוזה כשמירה ראה במאמרו של הרב אברהם יוסף שוורץ [קובץ זכור לאברהם תשנ"ז-תשנ"ח].

20 מעניין להזכיר ששאלה דומה נשאל הרב פרנק [הר צבי יו"ד סי' רלז] מה'תחנה' הבאה של רבים מיושבי לטרון, ופסק שחייבים: "נשאלתי מבן ישיבה שנסע לקניא בתור רב להגולים שמה [כנראה הכוונה לרב חיים דוד כהנא, שהיה רב העצורים במחנה גילגיל בקניה ופעל רבות למענם, כפי שמופיע בספרה של שולמית אליאש 'גולי אצ"ל ולח"י' במחנות המעצר באפריקה', למשל בעמ' 59 ובעמ' 62, ובספרו של דב מילמן 'תולדות אסירי ציון באפריקה' עמוד 184], אם הגולים היו חייבים במזוזה. וכפי שנמסר לי, הגולים שהוגלו לקניא יכולים לדור שם באיזה בית שרוצים, אלא שמן העיר אסור להם לצאת. הנה בבית הלל פסק דבבית האסורים פטור ממזוזה לפי שאינו דירת כבוד, ובברכי יוסף דחה ראייתו... אלא מטעם שאינו אלא דירת עראי שיושבים שם ארבעים יום ולפעמים שני חודשים. ולכאורה בנידון גולי קניא יש לומר שגם לדעת הבית הלל חייבים במזוזה, ואינו דומה לבית האסורים שהוא יושב בע"כ בבית זה שאינו רוצה לישב שם, אבל כאן אין הוא עצור בבית זה דוקא, אלא בעיר זו יכול לדור בכל מקום שירצה". לפי זה צ"ב מה היה פוסק על חיוב מזוזה בצרפי לטרון, ומעניין שלמרות שהרב אליעזרוב היה מתיעץ רבות עם הרב פרנק, בעניין זה הובאה ב'שאל' ציון רק תשובת הרב עוזיאל הפוטר גם הוא, ולא דעת הרב פרנק.

עירובי חצרות במחנה. נזכיר בקצרה שלוש נקודות שיש בהן ביטוי למצב בו היו נתונים העצורים. אחד הצדדים בדיון מוסב על האמור בעירובין עג, א שמקבלי פרס, כגון אחים אצל אביהם או אשה ועבד או תלמיד אצל רב, אינם אוסרים זה על זה לטלטל בחצר, וכך נפסק בשו"ע או"ח סי' שע סע' ו. כתב על כך הרב: "ולכאורה נראה שבנדון דידן, כגון אלו העצורים במחנה לטרון, להא דמיא... שהרי לחם ארוחתם בא להם מאוצר הממשלה". אבל יש לדון בזה מכמה צדדים, ובין השאר נידונה השאלה האם דווקא המוזכרים בגמרא מועילה בהם קבלת פרס "לפי שהן נמשכין אחריה, אבל אדם בעלמא לא". וכך אכן יוצא בסופו של בירור, שלא מועילה קבלת פרס באנשים סתם. מוסיף הרב אליעזרוב, שאולי היינו אומרים שכאן מדובר בעצירים שאפשר לראותם כעבדים ממש, וזאת ע"פ הפסוק המוזכר בגמרא כמקור לדיון זה שמוסב על דניאל, ומכאן למדנו לעבדים, שהרי "בראשונים מפרשי לה משום דיש אימת רבן עליהם כמו בדניאל שהייתה לו אימת מלכות"²¹, ואם כן "הני עצורים הלוא פחדם עליהם כל היום מחמת אימת מלכות". וישם ללב לדחיית ההשוואה: "התם בדניאל... אימת מלכות באה להם מפני כבוד מלכות, ולכן אמר הכתוב בתרע מלכא, שהיה נחשב לו כבוד זה להיות אימת מלכות עליו", משא"כ ב"הני עצורים דלשם מה הם מובאים שמה, הוא רק מסיבה זו שהם מוחזקים להם למורדים במלכות, וזה עונשם להיות כלואים במעצר, משום הכי אינם בסוג זה".

הפוסקים כתבו שיש במצב זה משמעות לשאלה האם בעל המקום יכול לסלק את הדייר, כמו שכתב למשל בביאור הלכה ד"ה "אינם אוסרים": "ודע, דדעת הגר"ז דתלוי רק במצי לסלוקינו, והיכי דלא מצי לסלוקינהו משמע מיניה דצריך עירוב אפילו אופין ומבשלין ביחד". כלומר, היכולת לסלק אותו ממקומו מגדירה את הדייר כאורח שאינו אוסר. לפי זה יש לדון, מה הדין במקרה שאינו יכול לסלקו לגמרי, אלא רק להעבירו ממקום למקום. "וחקירה זאת נוגעת מאוד לנדון דידן, של העצורים, שרובם שפטים להיות שם במעצר עד זמן מסוים, כל אחד לפי החלטת הבולשת... ועל פי רוב גומרים הם את זמן מעצרם כפי קביעות של הבולשת... דלפי זה י"ל דאינם בסוג של מצי לסלוקינו, דמפקדי המחנה אין להם כל דעה בעצם שחרורם, אבל יש להם רשות להעבירם בתוך המחנה".

נקודה שלישית בדיון זה, היא השאלה האם יש חיוב לשכור רשות ממפקדי המחנה כדין מקום שיש בו גויים, כדי להתיר את הטלטול בתוך המחנה בלי שהוא יאסור זאת עליהם. עיקר הדיון נסב על "מחנה 4, שמה עצורים לוחמי השחרור שהיו מכונים

21 למשל, ברבינו יונתן מלוגיל: טעמיה מדכתיב ודניאל בתרע מלכא, כלומר כל מקום שהיה הולך היה רואה את עצמו כאילו הוא בשער המלך מפני מוראת המלך.

בפי המשטרה בשם קבוצת שטרן²², שאותם החזיקו הבולשת למסוכנים ביותר", וממילא בקשר אליהם "אינו קל לבוא איתם [עם השלטונות] במגע ביחוד בנדון זה של שכירות רשות מהם, אשר היחסים ביניהם מתוחים בלאו הכי, וזה יכול עוד לעורר ולהלהיב את השנאה..."

נסיים בשתי שאלות בעניין ברכת הגומל שנשאל הרב, שיש בהן כדי לשקף את דרישת דבר ה' זו הלכה בידי העצירים, ואף את נוראיותם של הימים, שבחסדי שמים נראים לנו כיום כרחוקים ושונים כל כך ממצבנו עתה. אסירים המובאים מכלא עכו ללטרון, שירדו מהאנייה שהגיע מחו"ל ואסרום והביאום לעכו ואח"כ ללטרון, מה דינם לענין ברכת הגומל [ח"א סימן ל]? הרב משיב שעל המעבר מעכו ללטרון אין לברך "אף שהוא מרגיש כאן במחנה כעין בן חורין כלפי המצב שהיה שרוי בו בכלא עכו, מ"מ כיון שגם כאן הוא נמצא בבית סוהר והרי הוא עדיין כשבוי בידם, אין להבדיל לדינא בין סוגי השבאים, דעל כולם אמרו חז"ל דשבוי קשה מכולם"²³... ולגבי ברכת הגומל על ירידתם מן הים ליבשה מתחבט הרב יותר, אך גם שם הוא מסיק שאין צריך לברך, כיון שסכנת בית האסורים גדולה מסכנת הים, ועל כן לא נחשב שיצאו ממקום הסכנה. זה היה מצבם של העצירים, וממילא ברור יותר כמה היה חשוב ומשמעותי תפקידו של הרב אליעזרוב בעידוד, בהרבצת תורה ובפסיקת הלכה, תוך שהוא מוסר את נפשו למען ציבור העצירים במשך שנים ארוכות.

יהיו הדברים האלו זיכרון לתלמיד חכם וצדיק, שמסר את נפשו למען אסירי ציון, במלאת עשרים שנה לפטירתו. תנצב"ה.

22 הכינוי ללח"י בפי המתנגדים לה.

23 בשו"ת רבבות אפרים ח"א סי' קנה כתב על כך: "בזמנו כתבתי להרה"ג הנ"ל וזה תוכן הדברים, הנה כך מבואר בפירוש בספר חסד לאלפים או"ח סי' ריט, וי"ל ואם ברח ואפשר שירדפוהו ויענישוהו לא יברך, וא"כ משמע דאסיר הבורח ועדיין מחפשים אותו דלא יברך כי עדיין הוא לא מרגיש חירות. וא"כ כ"ש בשלקחו אותו ממחנה למחנה דלא מברך. אבל יש לבעל הדין לחלוק בזה, כי בברכי יוסף שם בשיורי ברכה כתב בס"ק א יש מי שכתב דאף אם ברח ואפשר שירדפוהו ויענישוהו אפ"ה מברך, ולי נראה שלא יברך, ולא דמי למצא מציאה וכו'. הרי דבזה גופא יש לנו מחלוקת אם מברך, עכ"פ מידי ספיקא לא יצאנו, וספק ברכות להקל".